

УДК 81'373.232: 81'373.6

Наталія ВИРСТА,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри німецької філології та методики викладання німецької мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна, Тернопіль) nataljabahrij@ukr.net

НІМЕЦЬКІ ПРІЗВИЩА, МОТИВОВАНІ ІМЕНАМИ

У статті проаналізовано сучасні німецькі прізвища, мотивовані давньогерманськими та християнськими іменами, здійснено їх лексичний і семантичний аналіз. Зокрема встановлено основні словотвірні моделі відіменних прізвищ, виокремлено низку демінутивних суфіксів, якими оформлені імена у прізвищах. Охарактеризовано географію поширення окремих моделей прізвищ. З'ясовано, що найпоширенішою моделлю відіменних прізвищ є прізвища, омонімі з повними варіантами імен.

Ключові слова: прізвище, давньогерманське ім'я, християнське ім'я, демінутивний суфікс, патронім, додаткове іменування.

Лит. 7.

Nataliya VYRSTA,

Candidate of Philological Sciences, lecturer, Department of Foreign Languages Ternopil National Pedagogical University (Ukraine, Ternopil) nataljabahrij@ukr.net

GERMAN FAMILY NAMES, MOTIVATED BY GIVEN NAMES

The purpose of this research is to investigate German names motivated by given names and to identify common and distinctive features of these names on lexical and semantic basis. The object of our study is based on modern German names motivated by old Germanic and Christian given names. The subject of our study is lexical-semantic characteristic of these names. The names for the analysis are derived mainly from modern German lexicographical sources. In general the article analyzes more than 250 German family names. Family names motivated by given names make up about a third of the total number of modern German names. They display old Germanic and Christian names in different structural variants. Most numerous are family names, motivated by Nikolaus and Johannes. Most modern family names match the full Christian or old Germanic given names. There are many names with diminutive suffixes -ke, -k, -ch, -ken, -chen; -el, -l, -lein. Much less common are the names in the genitive form and with patronymic suffixes -ing, er. Several names are motivated by female names. The names of the analyzed group are an invaluable source of information about the past, especially about the popular given names in the Middle Ages, they display the old given names, which today are obsolete. Also many family names represent characteristic features of the dialect of the region they originated in.

We are going to continue analyzing of German names, motivated by names of other derivation groups.

Key words: *given name, family name, patronymic suffix, diminutive suffix, old Germanic name, Christian name, additional description.*

Ref. 7.

Наталія ВИРСТА,

*кандидат філологічних наук, преподаватель кафедры германской филологии и методики преподавания немецкого языка
Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка
(Украина, Тернополь) nataljabahrij@ukr.net*

НЕМЕЦКІЕ ФАМІЛІИ, МОТИВІРОВАННІЕ ІМЕНАМИ

В статье проанализированы современные немецкие фамилии, мотивированные древнегерманскими и христианскими именами, осуществлен их лексический и семантический анализ. В частности установлены основные словообразовательные модели отименных фамилий, выделены деминутивные суффиксы, которыми оформлены имена в фамилиях. Охарактеризована география распространения отдельных моделей фамилий. Установлено, что наиболее распространенной моделью отименных фамилий есть фамилии, омонимичные с полными вариантами имен.

Ключевые слова: *фамилия, древнегерманское имя, христианское имя, деминутивный суффикс, патроним, дополнительное именование.*

Лит. 7.

Постановка проблеми. Власні імена людей є найактивнішими словами у мові. Іменний репертуар весь час оновлюється і змінюється. Як окремі антропонімний клас імена мають свої специфічні особливості, вони відрізняються від інших антропонімів давністю, темпами мінливості, структурними ознаками. За словами П. Чучки, «власні імена — це не просто один із антропонімних класів слів... а такий клас, що є основою для творення назв інших антропонімних ... класів, ... одним із основних джерел для їх правильного розуміння та витлумачення» [2, 35-36]. Власні імена людей давніші, ніж прізвища, і саме вони послужили джерелом їх виникнення. Коли настала потреба в розрізненні людей з однаковими іменами, а згодом і у створенні постійних прізвищ, зауважував з цього приводу Ю. Редько, «то першою базою для цього стали імена — переважно батька, матері або діда» [2, 9].

Характеристика змісту, аналіз словотвірної будови імен, які послужили основою для прізвищ, викладені у багатьох дослідницьких працях німецьких вчених (А. Heintze, К. Kunze, D. Nübling, M. Gottschald, W. Seibike та ін.).

Мета роботи – дослідити німецькі прізвища, мотивовані іменами, виявити характерні ознаки цих прізвищ щодо лексичного складу та семантики основ. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі **завдання**:

- 1) скласти список німецьких прізвищ, мотивованих іменами;
- 2) встановити, які розряди імен стали етимонами прізвищ;
- 3) дослідити семантику прізвищевих основ:

Об'єктом нашого дослідження послужили сучасні німецькі прізвища, мотивовані іменами. **Предметом** розгляду у цій статті є лексико-семантична та структурна характеристика прізвищ зазначеного типу. Прізвища для аналізу почерпнуто головним чином із сучасних німецьких лексикографічних джерел. У статті проаналізовано 250 німецьких прізвищ.

Виклад основного матеріалу. Прізвища, мотивовані іменами, становлять 33 % у списку 200 найчастотніших прізвищ Німеччини [6, 147]. Найбільшу кількість носіїв, від 50000 до 20000, мають такі німецькі прізвища (в порядку спадання): *Hartmann, Werner, Herrmann, Walter, Friedrich, Günther, Lorenz, Albrecht, Ludwig, Simon, Otto, Martin, Heinrich, Seidel, Dietrich, Thomas, Ernst, Hansen, Jansen, Arnold, Peter, Franz* та ін. [3, 51-52]

Імена, які послужили базою прізвищ аналізованої групи, — це переважно розмовні варіанти давньогерманських імен, що вживалися на території Німеччини під час становлення прізвищ у XII-XV ст. [3, 25]. Починаючи з XII ст. у Німеччині набирають популярності християнські імена, які послужили в подальшому основою для значної частини прізвищ. Від конкретних імен творилася різна кількість прізвищ. Це можна пояснити трьома чинниками, зокрема популярністю того чи того імені, наявністю варіантів на час становлення прізвищ і здатністю іменної основи сполучатися з відповідними прізвищетворчими суфіксами. Однак велика кількість конкретних прізвищ не завжди свідчить про продуктивність етимонів, а скоріше про продуктивність «роду». Ім'я *Johannes* послужило базою для більш ніж 300 німецьких прізвищ: *Jansen, Jantz, Jahn, Jehn, Jentzen, Jentz, Jähn, Johanns, John(e), Jöndl, Jehn, Jentgens, Jenn, Jenninger, Jaenig, Jänichen, Jan(c)ke, Jan(d)tke, Jaensch, Jen(t)sch, Gensch, Jaenicke, Jennek, Guderian, Hansel, Hensel, Henn, Hennsler, Hannert, Hanke, Handtke, Hannemann, Hahnemann, Hamann, Hanken,*

Hänni, Hänggi, Hanig, Hänig, Hansche, Hantschke, Hänisch, Schan(en), Hanschmann і тощо [5, 75]

Багато сучасних німецьких прізвищ аналізованої групи відбивають давньогерманські двоосновні імена: *Amelung, Diethoch, Ehmke* (<*Agin[mar]*), *Eglolf, Frommelt* (<*Frumolt*), *Gerlach, Gerndt/Gernentz* (<*Gernand*), *Geißlauf* (<*Gisalolf*), *Gerwolf, Gumpfer/Gompf* (<*Gundfrid*), *Gumprecht, Hellwig, Heirat, Kaupert/Geupert* (<*Gawibert*), *Lempfert/Landfahrt* (<*Landfrid*), *Niebold, Schweibold/Schwiebelt* (<*Swidbold*), *Thamsen* (<*Thank[mar]*) [5, 75].

Значна частина прізвищ мотивована християнськими іменами, що походять з єврейської, грецької і латинської мов. Вони дуже швидко пристосувалися до звукової й іменної системи німецької мови, так що їх неможливо було відрізнити від германських імен. Цьому посприяв процес втрати ненаголошеного закінчення: *Jacobus* > *Jakob*, *Johannes* > *Johann*, *Georgius* > *Georg*, *Paulus* > *Paul*, *Petrus* > *Peter*. Перенесення у німецькій мові наголосу на перший склад зумовило втрату кінцевих ненаголошених складів: *Bartolomäus* > *Bart(h)el*, *Nicolaus* > *Nickel*. Якщо ж наголос не змінювався, то виникали форми, як-от: *Asmus* < *Erasmus, Frings* < *Severinus, Görres* < *Gregorius, Hans* < *Johannes, Kobes* < *Jacobus, Sander* < *Alexander, Thies* < *Matthias, Tönnies* < *Antonius*. Багато прізвищ омонімі з іменами, які є стягненими формами: *August[in]* < *Augustin[us]*, *Jahn, John* < *Johannes, Nicklas* < *Nikolaus* [3, 25-26].

Імена можуть виступати як другий компонент композитних прізвищ: *Althans, Großklaus, Junghans, Kleinpeter*. Рідше імена є частиною композитних назв на означення професії: *Hofheinz, Schmidkunz*.

У німецьких прізвищах відбите багатство скорочених, зменшувально-пестливих форм середньовічних імен з усіма їхніми діалектними особливостями. Сучасним формам особових імен *Nikolaus, Klaus* з їхніми кількома розмовними варіантами *Niko, Claas, Klaus* можна протиставити величезну кількість прізвищ (понад 400), які мотивовані іменем *Nikolaus*: *Colles, Klaj, Klas, Klesen, Klossmann, Nickerl, Nicklas, Nicol, Niegel, Nikolausen*. [5, 80]. У прізвищах збереглися імена, які ще кілька століть тому вийшли з ужитку: *Adelgoß, Adelhoch, Fastert, Gerlach, Ortgies, Oesterheld* [3, 26].

На південному заході Німеччини значно переважають прізвища, похідні від германських імен. Коли християнські імена у XIII ст. увійшли в моду, формування прізвищ тут в основному вже завершилося. На захід від річки Ельба навпаки переважають прізвища, мотивовані християнськими іменами, тому що тут прізвища сформувалися пізніше [5, 75].

Скорочені імена вдвічі переважають у прізвищах, похідних від християнських імен. Це пов'язано з тим, що двоосновні германські імена легше вимовлялися німцями. Вони меншою мірою потребували скорочення, ніж три- або чотирискладові християнські імена, які походили з іноземних мов і мали незвичний наголос і поєднання звуків. Звідси відносно багато германських імен стали у повній формі прізвищами: *Herrmann, Hartmann, Günther, Markwart, Trautwein (Trutwin)*, в той час як нескорочені християнські імена *Augustin(us), Benedikt(us), Balthasar* або *Hieronimus* як прізвища є не чисельними. Натомість вони виступають у прізвищах у скорочених формах: *Augste(i)n, Au(g)st, Austen, Bendix, Balzer, 0(h)nemus, Grollmus* [5, 75].

Деякі відіменні прізвища зафіксовано лише в певних землях Німеччини. Наприклад, прізвища *Adike* (<*Adolf*), *Bohls* (<*Balduin*), *Didde* (<*Dietrich*), *Fedden* (<*Friedrich*), *Hiddings* (<*Hilde[brand]*), *Joleff* (<*Gottlieb*), *Leifheit* (<*Liebheid*), *Lubbe* (<*Liut[bert]*), *Memme* (<*Meimbert*), *Nonnen* (<*[Wig]nand*), *Öhlgart* (<*Olegard*), *Vroburg, Wöhlken* (<*Walter*) зафіксовано лише на півночі країни. А прізвища *Alprecher* (<*Albrecht*), *Gatt* (<*Gottfried*), *Handl* (<*Johannes*), *Hauger* (<*Hugo*), *Kainz* (<*Konrad*), *Krainer* (<*Quirinus*), *Menghin* (<*Dominikus*), *Penz* (<*Bernhard*), *Rampold* (<*Reginbald*), *Riedl* (<*Rudolf*), *Schweiggl* (<*Swidger*), *Zischg* (<*Franziskus*) поширені у Баварії на півдні Німеччини [5, 82]. Це пояснюється, з одного боку, регіональною популярністю певних імен на етапі творення прізвищ. З іншого боку, в різних регіонах поширеними є різні способи творення онімів. На півночі частотними є форми з демінутивним суфіксом **-ke**: *Heileke* (<*Heilwig*), *Modeke* (<*Almut*), *Tibbeke* (<*Dietburg*) або фризькі скорочені форми: *Abele* (<*Adelburg*), *Hobele* (<*Hoburg*), *Wobbe* (<*Walburg*). На півдні Німеччини поширеними є форми імен з словотворчим суфіксом **-er**: *Mergarter* (<*Mergard*), *Jüttner* (<*Jutta*), *Tilg(n)er, Dilger* (<*Ottilie*) [5, 77].

З низьким правовим і соціальним становищем жінки у середньовічному суспільстві пов'язано те, що прізвища від жіночих особових імен, як-от: *Heinrich Greten(kint)* не є численними [5, 77].

Німецькі відіменні прізвища мають різну структуру.

Прізвища на -sen («Sohn», син) є популярними на півночі Німеччини. Вони можуть бути похідними від:

1) форм родового відмінка типу *des Claasen (Sohn)*, так само: *Andresen, Gilles-en* (<*Agidius*);

2) нижньосаксонських топонімів на *-husen*: *Mackensen* (раніше *Mackenhuse* біля Ганновера), *Mengersen* (<*Mengershusen*), *Bensen* (<*Benenhuse*), *Upsen* (<*Uphusen*).

Патроніми у формі родового відмінка через незрозумілий запис сьогодні часто важко визначити як такі, особливо коли вони похідні від імен на *-old* і *-hart*: *Amholz* (<*Arnold-s*), *Warmholz* (<*Warinold-s*), *Helmholz* (<*Helmold-s*), *Bierholz*, *-hals* (<*Berold-s*), *Frommherz* (<*Frommhard-s*), *Liebherz* (<*Liebhard-s*), *Reinharz*. Територія поширення патронімів з родовим відмінком на *-s* приблизно така ж, як і з родовим відмінком із закінченням *-en*, яке додавалось до імен на голосний або *-s*, *-z*: *Otten* (<*Otto*), *Jutten* (<*Jutta*), *Kuhnen* (<*Kuno*), *Heyken* (<*Heiko*), *Lorentzen*, *Hansen*.

Нерідко, особливо на півночі Німеччини, комбінувались обидва генітиви: *Kun-en-s* (< *Kuno*), *Hobbens* (<*Habbo* <*Hadu[brand]*), *Lüthens* (<*Liuto* <*Liut[ger]*).

Латинізовані прізвища в генітиві закінчуються на *-i*, *-is*, *-ae*: *Caspari*, *Henrici*, *Petri*, *Stephani*; *Danielis*, *Michaelis*, *Simonis*; *Andreae*, *Thomä*.

Фризькими генітивними утвореннями є прізвища *Fockena*, *Albertsma*, *Ludinga* «один з нащадків *Focko*, *Albert*, *Ludo*» [5, 79].

Прізвища з патронімними суфіксами. У функції патронімних суфіксів виступали передусім *-ing*, *-er*, рідше *-man* і зменшувально-пестливі суфікси: *-ke*, *-ken*, *-kin*, *-le*, *-l*, *-chen*, *-lein*. Прізвища на *-er* переважають на південь від річки Майн: *Arnolder*, *Dreiser* (<*Andreas*), *Eck(e)ler* (<*Ekkehard*, <*Egilo*), *Künzler*, *Kienzier* (<*Kunz* <*Konrad*), *Kläuser*, *Kleiser*, *Gleiser* (<*Nikolaus*), *Lexer* (<*Alexius*), *Lürtzer* (<*Lorenz*), *Seppler*, *Thieser* (<*Matthias*), *Wenzler* (<*Werner*, <*Wenzel*), *Waltzer* (<*Walter*), *Wastler* (<*Sebastian*) [5, 79].

Суфікс *-ing* («належний комусь») був первинно широко поширеним, як це доводять топоніми на *-ingen*. На півдні цей суфікс уже у давньнімецький період вийшов з ужитку, але залишався популярним у Нідерландах, Вестфалії, Ганновері, Мекленбурзі й Передній Померанії, де широко використовувався для творення прізвищевих назв від імен: *Brüning* «син Брунварда (*Brun[ward]*)» [7, 40], так само: *Arn(d)ing*, *Nölting*, *Nolting* (<*Arnjold*); *Berning*, *Benning*, *Behning* (<*Bern[hard]*); *Ebeling* (<*Albrecht*, <*Eber[hard]*); *Everding* (<*Eberfhard*); *Harting*, *Hertling*, *Herdinck* (<*Hart[mann]*); *Humperdinck* (<*Humbert*); *Janning*, *Jenning* (<*Johannes*); *Lortzing* (<*Lorenz*); *Lüdeking*, *Leiting* (<*Lud[ger]*); *Liebing* (<*Lieb[recht]*); *Nüssing* (<*Not[ger]*); *Reineking* (<*Rein[hard]*); *Rohling*, *Rolling* (<*Roland*, <*Rudolf*); *Rolfink*, *Rolwink* (<*Rudolf*); *Röthering*, *Rühring* (<*Rot[her]*); *Rüpping*, *Röpking* (<*Ruprecht*); *Siever(d)ing*, *Sieferling*, *Sieveking* (<*Sieg[fried]*); *Warring*, *Wern(s)ing*, *Wessing* (*Wern[her]*); *Willink*, *Wilking* (<*Wil[helm]*) [5, 79].

Конкуренція різних словотвірних можливостей є очевидною, коли одна і та ж особа у документах записана по-різному: *Jürgen Hermeling i Jürgen Hermeler* (<*Hermann*), *Godeke Rolvinck, Goedeke Rolves, Goddike Roleff* (<*Rolf*) [5, 79].

Зменшувально-пестливі імена зафіксовані у німецьких прізвищах на **-ke, -k, -ch, -ken, -chen**: *Tedike, Reinicke, Reinecke, Reinke, Wielke; Tieck; Dedich, Rüdig; Tiedken, Wilken; Nöldechen; -el* (найпоширеніша демінутивна форма): *Dietel, Merkel; -l: Dietl, Merkl; -le: Dietle, Merkle; Märkli; -lin: Märklin, Bürklin; -len: Eiselen; -lein: Dietlein; -je* (поширений переважно на півночі): *Detje, Bätje*. Крім цих основних формантів, у південній та центральній Німеччині зафіксовано імена з антропонімним суфіксом **-z** та його варіантами **-ss, -s, -sch, -tsch**: *Dietze, Diess, Dietsch* (<*Dietrich*), *Götze, Götz* (<*Gottfried*), *Lutze, Lutz* (<*Ludwig*), *Heinze, Heinz, Heinitz, Heinse* (<*Heinrich*), *Gersch* (<*Gerhard*). У деяких прізвищах зафіксовані імена, оформлені двома демінутивними суфіксами: **-l-icke, -k-el, -z-el, -z-ke** (*Thielicke, Tielke, Tickel, Dietzel, Tietzke* <*Dietrich*) [4, 32-34].

Прізвища, омонімі з повними іменами. Більшість відіменних прізвищ збігаються з відповідною повною формою імені: *Maria Eberhard, Otto Kunze, Kurt Bastian*. Дослідник німецької антропонімії А. Гайнце пояснює це явище тим, що замість генітива або інших патронімних утворень додавали ім'я батька незмінно у номінативі через так звану стабілізацію мови або якщо хотіли вирізнити його по-особливому. У старонімецьких пам'ятках XII-XIII ст. зафіксовано велику кількість додаткових іменувань, омонімічних з іменами (переважно двоосновними): **-bald** (*bold, belt; pelt „kühn“* відважний): *Liebold, Liebold, Liebold, Lippelt; -brecht* (*bert, barth; precht „блискучий“*): *Siebrecht, Siebert, Siebarth, Sieprecht; -fried* (*fert, fart „мир“*): *Siegfried, Siefert, Siefert; -hart* (*art, ert „міцний, сильний“*): *Eckhardt, Eckart; -mag* (*mer „відомий“*): *Volkmer, Volkmar; -rich* (*reich „могутній“*): *Friedrich, Friedreich* та ін.. Деякі з цих старогерманських імен виступають у прізвищевих назвах у різних фонетичних варіантах. Так, старогерманське ім'я *Ricohard* має такі варіанти: *Richard, Richert, Riechert, Riegert, Reichhardt, Reichard, Reichert, Rickert, Ritschard, Ritsert* [4, 32].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відіменні прізвища становлять приблизно третину від загальної кількості сучасних німецьких прізвищ; їхніми етимонами послужили давньогерманські та християнські імена у різних структурних варіантах. Найбільше антропонімне гніздо утворюють прізвища, мотивовані іменами *Nikolaus i Johannes* (400 і 300 одиниць відповідно). Більшість сучасних відімен-

них прізвищ Німеччини є омонімними з повними християнськими або давньогерманськими іменами. Імена, які послужили базою прізвищ, вживались у різних структурних варіантах: усічених та суфіксальних. В основах значної частини прізвищ зафіксовано імена з деминутивними суфіксами **-ke, -k, -ch, -ken, -chen; -el, -l, -lein**. Значно менше поширення мають прізвища у формі генітива та з патронічними суфіксами **-ing, -er**. Кілька відіменних прізвищ мотивовані жіночими іменами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. — К. : Наук. думка, 1966. — 216 с.
2. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття [Текст] : [монографія] : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук / П. П. Чучка ; Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. — К. : [б.в.], 1969. — 672 с. — Бібліогр. : с. 623-650.
3. Duden. Lexikon der Familiennamen. 2. Aufl. Mannheim u.a., 2008. — 719 S.
4. Heintze A. Die deutschen Familiennamen / Albert Heintze. - Halle, 1914. — 266 S.
5. Kunze K. : dtv-Atlas Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet. 5.Aufl. / Konrad Kunze.- München, 2004.
6. Nübling D., Fahlbusch P., Heuser R. Namen. Einführung in die Onomastik (Narr Studienbücher) / Damaris Nübling, Fabian Fahlbusch, Rita Heuser. — Tübingen: Gunter Narr. 2012. — 367 S.
7. Schmuck M. Personennamen als Quelle der Grammatikalisierung. Der ing-Diminutiv in Mecklenburg-Vorpommern / Mirjam Schmuck // Beiträge zur Namenforschung (N.F.) 44/1, S.35-65.

REFERENCES

1. Redko Yu. K. Suchasni ukrainski prizvyshcha / Yu. K. Redko. — K. : Nauk. dumka, 1966. — 216 s.
2. Chuchka P. P. Antroponimiiia Zakarpattia [Tekst] : [monohrafiia] : dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. nauk / P. P. Chuchka ; Kyivskyi derzh. un-t im. T. H. Shevchenka. — K. : [b.v.], 1969. — 672 s. — Bibliohr. : s. 623-650.
3. Duden. Lexikon der Familiennamen. 2. Aufl. Mannheim u.a., 2008. — 719 S.
4. Heintze A. Die deutschen Familiennamen / Albert Heintze. - Halle, 1914. — 266 S.
5. Kunze K. : dtv-Atlas Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet. 5.Aufl. / Konrad Kunze.- München, 2004.
6. Nübling D., Fahlbusch P., Heuser R. Namen. Einführung in die Onomastik (Narr Studienbücher) / Damaris Nübling, Fabian Fahlbusch, Rita Heuser. — Tübingen: Gunter Narr. 2012. — 367 S.
7. Schmuck M. Personennamen als Quelle der Grammatikalisierung. Der ing-Diminutiv in Mecklenburg-Vorpommern / Mirjam Schmuck // Beiträge zur Namenforschung (N.F.) 44/1, S.35-65.